

Виктор Александрович Хорев, Восприятие России и русской литературы польскими писателями (Очерки), Москва: «Индрик» 2012, сс. 240.

Problematyka polsko-rosyjskich związków literackich oraz wpływu literatury na kształtowanie się stereotypów Polski w oczach Rosjan i Rosji w oczach Polaków bywała niejednokrotnie obiektem zainteresowania rosyjskich i polskich badaczy: literaturoznawców, historyków, socjologów, lingwistów itd. Wśród nowszych prac dotyczących tej problematyki autorstwa polskich uczonych warto wskazać chociażby książki Tadeusza Sucharskiego¹ i Moniki Wójciak²; ze strony rosyjskiej nie sposób nie wymienić wydawnictw zbiorowych redagowanych lub współredagowanych przez W. Choriewa takich jak: *Adam Mickiewicz i polski romantyzm w kulturze rosyjskiej*³, *Twórczość Bolesława Prusa i jego związki z kulturą rosyjską*⁴, *Kultura rosyjska w świadomości polskiej*⁵ czy też *Juliusz Słowacki i Rosja*⁶ (duża część wymienionych pozycji wydana została przy współudziale naukowców z Polski).

W tym kontekście książka Wiktora Choriewa (1932–2012) pod tytułem *Postrzeganie Rosji i literatury rosyjskiej przez pisarzy polskich* zdaje się stanowić raczej głos w wieloaspektowej polifonicznej dyskusji, niż próbę całościowego ujęcia tematu. Sam zresztą autor – wybitny rosyjski polonista, długoletni pracownik Instytutu Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk – zastrzega we wstępie, iż celem jego książki nie jest szeroka synteza omawianego zjawiska, lecz próba przyjrzenia się wybranym obrazom Rosji w literaturze polskiej i stosunkowi pisarzy polskich do literatury rosyjskiej. Tego typu strategię opisu zapowiada również podtytuł książki – *Szkice (Очерки)*.

Recenzowana książka, choć nie jest monografią, lecz zbiorem studiów i szkiców opublikowanych wcześniej w czasopiśmie naukowych i tomach zbiorowych, stanowi zwartą tematycznie całość, której nadrzędną osią kompozycyjną jest problematyka rosyjsko-polskich związków literackich (jak formowały się, rozwijały i przekształcały się wyobrażenia Polaków o Rosji oraz jak literatura rosyjska wchodziła do świadomości polskich literatów). Autor książki opisuje twórczość polskich pisarzy i poetów XIX i XX wieku w ujęciu imagologicznym, a więc interesująco istniejące w świadomości twórców literatury (i oczywiście w samych dziełach) obrazy Rosji i Rosjan. Bohaterami poszczególnych esejów rosyjskiego badacza są m.in. Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Bolesław Prus, Stanisław Ignacy Wit-

¹ T. Sucharski, *Polskie poszukiwania „innej” Rosji*, Gdańsk 2008.

² M. Wójciak, *Enklawy wolności. Literatura rosyjska w Polsce 1956–1989*, Kraków 2010.

³ *Адам Мицкевич и польский романтизм в русской культуре*, отв. ред. В.А. Хорев, Москва 2007.

⁴ *Творчество Болеслава Пруса и его связи с русской культурой*, отв. ред. М.В. Лескинен и В.А. Хорев, Москва 2008.

⁵ *Русская культура в польском сознании*, отв. ред. Н.М. Филатова и В.А. Хорев, Москва 2009.

⁶ *Юлиуш Словацкий и Россия*, отв. ред. Н.М. Филатова и В.А. Хорев, Москва 2011.

kiewicz, Władysław Broniewski, Jarosław Iwaszkiewicz, Jerzy Andrzejewski i inni. Punktem odniesienia dla twórców polskich stają się dzieła Gogola, Dostojewskiego, Majakowskiego, Jesienina oraz proces historycznoliteracki w Rosji/ZSRR, jak również sama historia tego państwa. Imagologia stanowi jednakże tylko słowo-klucz, swoisty punkt wyjścia i legitymizację wielowątkowych i erudycyjnych narracji Choriewa. Każdy z rozdziałów książki nie tylko porusza inne aspekty polsko-rosyjskich relacji literackich, ale też oparty jest na nieco innej metodologii badawczej i posiada odmienną strukturę kompozycyjną.

Zanim przyjrzymy się dokładniej poszczególnym szkicom zawartym w książce, zatrzymajmy się przy rozdziale wstępnym zatytułowanym „O Rosji i literaturze rosyjskiej w świadomości polskiej” («Вступление. О России и русской литературе в польском сознании»). Rozdział ten stanowi nie tylko wprowadzenie do zawartej w publikacji problematyki percepcji Rosji i recepcji literatury rosyjskiej w Polsce, lecz zawiera również wyrażone *implicite* przekonanie autora, iż wielka literatura rosyjska stanowi klucz zarówno do poznania prawdziwej (nie-imperialnej, nie-totalitarnej, „innej”) Rosji, jak też do przekroczenia częstych w Polsce negatywnych stereotypów na temat historii, kultury i mentalności rosyjskiej. We „Wstępie” Choriew występuje przede wszystkim jako historyk literatury i kultury, zestawiający ze sobą skrajne opinie polskich pisarzy, krytyków literackich i publicystów o Rosji. Z jednej strony, moskiewski badacz ukazuje antyrosyjskie poglądy międzywojennego autora Jana Kucharzewskiego⁷, publicystyczną retorykę współczesnego historyka Pawła Wieczorkiewicza⁸, czy też groteskowe wręcz ujęcie historii Polski „w pigułce” (wyznaczonej wyłącznie datami kolejnych aktów agresji ze strony wschodniego sąsiada) zaczerpnięte z „Gazety Polskiej”⁹. Z drugiej strony, cytowane są wypowiedzi Miłosza, Czapskiego, Paźniewskiego czy też Michnika o pozytywnym wpływie kultury rosyjskiej na kulturę polską oraz o potrzebie przełamania negatywnych stereotypów i wzajemnej nieufności. „Wstęp” jest ponadto miejscem, w którym Choriew objawia się również jako filozof i rzecznik polsko-rosyjskiego pojednania i przyjaźni ponad historycznymi i politycznymi barierami. Ta ostatnia perspektywa sprawia, iż recenzowana książka posiada w pewnym sensie również charakter popularyzatorski: jest próbą przekonania rosyjskiej publiczności czytającej o bardzo różnicowanym stosunku Polaków do Rosji (nie tylko negatywnym, o czym zdaje się być przekonana rosyjska opinia publiczna), a przede wszystkim o szczerej fascynacji polskich pisarzy i poetów literaturą i kulturą rosyjską.

Książka *Postrzeganie Rosji* zawiera, oprócz „Wstępu”, czternaście nienumerowanych rozdziałów (esejów o zróżnicowanym kształcie formalnym) oraz notę bibliograficzną i indeks nazwisk.

W sztywnych ramach, jakie wyznacza forma recenzji, nie sposób omówić dokładnie wszystkich esejów zawartych w *Postrzeganiu Rosji*. Można jednak (i należy) wskazać pewne cechy piarstwa naukowego Wiktora Choriewa. Jak już sygnalizo-

⁷ J. Kucharzewski, *Od białego do czerwonego caratu*, t. 1–7, Warszawa 1923–1935.

⁸ P. Wieczorkiewicz, *Najazd wyzwolicieli*, „Kwartalnik Polonicum” 2006, nr 1.

⁹ „Gazeta Polska”, 18 kwietnia 1996, nr 16.

waliśmy, w omawianej publikacji dostrzec możemy kilka określonych sposobów konstruowania poszczególnych szkiców. Biorąc pod uwagę model konstrukcyjny esejów moskiewskiego autora możemy podzielić je na cztery zasadnicze grupy. Po pierwsze, będą to teksty omawiające motywy rosyjskie w twórczości wybranych literatów; po drugie, analizy porównawcze rosyjskiego i polskiego utworu literackiego; po trzecie, artykuły podejmujące problem recepcji twórczości pisarza rosyjskiego (lub wybranego dzieła) przez twórcę (twórców) z Polski; i w końcu, po czwarte, szkice ukazujące wpływ literatury i historii rosyjskiej na losy polskich literatów (ewentualnie jednego wybranego Polaka). Miejsce odrębne w zaproponowanej typologii zajmuje esej o wybitnym polskim rusycyście i komparatyście Wacławie Lednickim (1891–1967).

Jeśli chodzi o szkice poruszające problematykę tematów i motywów rosyjskich, ciekawy wydaje się tekst „A. Mickiewicz i polski kanon postrzegania Rosji”. Choriew, wchodząc w dyskusję z pracami Józefa Bachórze, Aliny Witkowskiej, Marii Janion czy też Ryszarda Przybylskiego, odkrywa nowe aspekty tej wyczerpanej zdawałoby się już problematyki, znanej doskonale z prac wymienionych powyżej badaczy (pisała o tym obszernie chociażby Witkowska¹⁰), jednakże Choriew ujmując ją w kontekście literatury rosyjskiej, wskazując na recepcję dzieł polskiego romantyka w piśmarstwie Puszkina, A.I. Odojewskiego, A.I. Hercena czy też N.P. Ogariewa. Są to bardzo cenne uwagi, tym bardziej, iż autor *Postrzegania Rosji*, przewartościowuje utrwalone w Polsce sądy dotyczące literatury rosyjskiej, dotyczące m.in. „antypolskich” wierszy Puszkina.

W tej samej grupie szkiców sytuuje się artykuł o „tekście petersburskim” Jarosława Iwaszkiewicza. Dla polskiego czytelnika (szczególnie polonisty) szkic ten nie wnosi właściwie nic nowego, gdyż Choriew zasadniczym elementem swojej narracji czyni powszechnie znaną w Polsce biografię autora *Ślawy i chwaty*¹¹.

Wśród analiz porównawczych dzieł polskich i rosyjskich miejsce szczególne zajmuje komparatystyczna analiza *Dzieci Prusa* i *Biesów* Dostojewskiego. Nie jest to wprawdzie całkowicie nowatorskie ujęcie problematyki intertekstualnych relacji autora *Lalki* i autora *Braci Karamazow* (związki między twórczością tych dwóch pisarzy analizował przed paru laty Andriej Baranow¹²), jednakże wnosi sporo nowych informacji na temat twórczości Bolesława Prusa, szczególnie uzmysławia wpływ Dostojewskiego na warsztat pisarski (konstrukcja narracji i bohaterów) autora *Kamizelki*.

Innym przykładem analizy porównawczej jest np. tekst poświęcony Gałczyńskiemu, którego poezję zestawia Choriew z dokonaniem Błoka i Jesienina. Rosyjski badacz podjął się nie tylko trudu prześledzenia blokowskiej i jesieninowskiej topiki w twórczości autora *Teatryku Zielona Gęś*, ale też dokonał zestawienia obecnych

¹⁰ A. Witkowska, *Mickiewicz. Słowo i czyn*, Warszawa 1975.

¹¹ O związkach autora *Ikara* z literaturą rosyjską pisze bardzo obszernie E. Sobol w rozprawie doktorskiej pt. *Jarosław Iwaszkiewicz i literatura rosyjska. Rekonesans*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. M. Czerwińskiej, Uniwersytet Gdański, 2009.

¹² А.И. Баранов, *Ф. Достоевский и польская литература до 1918 г.*, Москва 2001; А.И. Баранов, *Ф.М. Достоевский в творческом наследии Б. Пруса // Творчество Болеслава Пруса и его связи с русской культурой...*

w dziele Gałczyńskiego aluzji, kryptocytatów i reminiscencji, jakie odnoszą się do twórczości autora *Scytów* i autora *Przemienienia*. Forma szkicu nie pozwoliła Choriewowi wprowadzić na omówienie tego zagadnienia w sposób wyczerpujący, jednakże zawarte w tekście przykłady są przekonujące i mogą stać się inspiracją do pogłębionych studiów porównawczych analizujących twórczość Gałczyńskiego w kontekście literatury rosyjskiej.

Do grupy artykułów podejmujących problem recepcji literatury rosyjskiej możemy zaliczyć m.in. szkice poświęcone *Tarasowi Bulbie* Gogola, polskiej lekturze Dostojewskiego, jak również stosunkowi warszawskich pozytywistów do Rosji i rosyjskojęzycznej twórczości literackiej, a także fascynacjom czytelniczym Jerzego Andrzejewskiego. Szkice te stanowią przegląd stosunku polskich twórców (od Orzeszkowej i Prusa do Chwina i Żakiewicza) do literatury rosyjskiej, i mają w znacznej mierze charakter informacyjny (może poza esejem poświęconym Andrzejewskiemu, w którym przeważa podejście analityczne).

Z kolei szkice analizujące wpływ literatury rosyjskiej i historii Rosji/ZSRR na losy polskich autorów dotyczą S. I. Witkiewicza, polskich literatów w radzieckim Lwowie (1939–1941) oraz polskiej literatury rewolucyjnej lat 20-tych. W tej grupie tekstów szczególnie wyraźna jest próba przekroczenia stereotypowych wyobrażeń o Rosji Sowieckiej i jej kulturze. Autor *Postrzegania Rosji* udowadnia, iż młoda literatura radziecka była zjawiskiem niejednoznacznym (niekiedy nowatorskim i inspirującym, innym razem tendencyjnym i publicystyczno-propagandowym) i w różny sposób wpływała na twórczość i kształtowała postawy polskich pisarzy dwudziestolecia międzywojennego i pierwszych lat wojny.

Książka Wiktora Choriewa wydana została przez prestiżowe moskiewskie wydawnictwo naukowe „Indrik”, specjalizujące się w literaturze z zakresu nauk humanistycznych, i ściśle współpracujące z Rosyjską Akademią Nauk. W związku z tym, publikacja książki mogłaby być zrealizowana na lepszym poziomie, gdyż zdarzają się w niej miejscami błędy edytorskie: nieliczne wprowadzono i nie wpływające na jakość lektury, lecz mimo wszystko mogące razić wymagającego czytelnika (m.in. przekrecone brzmienie nazwisk; znaki interpunkcyjne nieumotywowane zasadami interpunkcyjnymi i rozbijające zdanie).

Na zakończenie należy dodać, iż prezentowana książka stanowi niejako dopełnienie innego wydawnictwa autorstwa Wiktora Choriewa, a mianowicie pracy pod tytułem *Polska i Polacy oczami literatów rosyjskich. Szkice imagologiczne*¹³. Obie książki warte są poznania i można je zdecydowanie polecić uwadze zarówno polonistów, jak i rusycystów.

Grzegorz Czerwiński
Białystok

¹³ В.А. Хорев, *Польша и поляки глазами русских литераторов. Имагологические очерки*, Москва 2005.